

DOI: 10.15276/ETR.01.2025.1
 DOI: 10.5281/zenodo.14969066
 UDC: 330.3
 JEL: C89, E23, G14, H54, O18

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ УЧАСТІ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ НА ЕТАПІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP AS A NECESSARY CONDITION FOR THE PARTICIPATION OF BORDER TERRITORIES IN INTEGRATION PROCESSES AT THE STAGE OF POST-WAR RECONSTRUCTION

Anzhela V. Kulinska, Doctor of Economic Sciences
 Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
 ORCID: 0000-0002-3609-3697
 Email: anzelakulinskaa@gmail.com

Received 03.11.2024

Аналіз розвитку підприємництва як необхідної умови участі прикордонних територій в інтеграційних процесах під час повоєнного відновлення є дійсно актуальним, бо важливою особливістю місцевого самоврядування є реалізація місцевих інтересів та розв'язання їх проблем. У межах територіальних громад місцеві інтереси переважають глобальні, відомчі або вузькопрофесійні. Це пов'язано з тим, що в межах такої території не лише спільні зусилля об'єднуються в одне ціле, але й окремі члени спеціалізуються на виконанні певних функцій – від господарських до управлінських. Важливою рисою територіальної громади є почуття приналежності, психологічне ототожнення власних інтересів з інтересами громади, а також зі спільними морально-етичними цінностями.

Це обумовлює необхідність проведення аналізу реалізації інструментарію економічного розвитку територіальних громад та прикордонних територій в умовах війни й удосконалення ключових аспектів їх економічного розвитку в інтеграційних процесах під час повоєнного відновлення, практичне запровадження яких сприятиме формуванню високо-ефективного конкурентного інвестиційного проекту як запуску економічних процесів в умовах повоєнного відновлення, оскільки підвищення ефективності функціонування територіальної громади як стратегічної основи місцевого економічного розвитку неможливо без плану об'єднання громад з максимальним урахуванням географічної, етнічної, культурної й іншої специфіки; забезпечення інформаційно-роз'яснювального супроводу процесу об'єднання прикордонних територій; проведення навчальних семінарів для працівників органів місцевого самоврядування та громадськості щодо різних аспектів реформи.

Кулінська А.В. Аналіз розвитку підприємництва як необхідної умови участі прикордонних територій в інтеграційних процесах на етапі повоєнного відновлення. Оглядова стаття.

Повномасштабне військове вторгнення російських військ в Україну завдало потужного удару по всіх галузях національної економіки. Як наслідок, скоротилося виробництво ключових видів продукції, в тому числі тих, що складають основу експортного потенціалу України, зменшилися надходження до бюджетів усіх рівнів, зросла інфляція та загострилася низка соціальних проблем. Водночас місцева влада в цих регіонах зіткнулася з необхідністю переорієнтації економіки на «військові рейки», в тому числі шляхом створення належних умов для прийому внутрішньо переміщених осіб та забезпечення їх кращими умовами проживання. У перший місяць після масового вторгнення понад 50 відсотків підприємств або припинили свою діяльність, або призупинили роботу.

Ключові слова: аналіз, забезпечення, інтеграційні процеси, необхідна умова, прикордонні території, підприємництво, повоєнне відновлення, соціально-економічний розвиток, участь

Kulinska A.V. Analysis of the Development of Entrepreneurship as a Necessary Condition for the Participation of Border Territories in Integration Processes at the Stage of Post-War Reconstruction. Review article.

The full-scale military invasion of Russian troops into Ukraine dealt a powerful blow to all branches of the national economy. As a result, production of key types of products decreased, including those that form the basis of Ukraine's export potential, revenues to budgets at all levels decreased, inflation increased, and a number of social problems worsened. At the same time, the local authorities in these regions were faced with the need to reorient the economy to «military rails», including by creating proper conditions for receiving internally displaced persons and providing them with better living conditions. In the first month after the mass invasion, more than 50 percent of businesses either ceased operations or suspended operations.

Keywords: analysis, provision, integration processes, necessary condition, border territories, entrepreneurship, post-war recovery, socio-economic development, participation

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Суттєвих результатів у дослідженні розвитку підприємництва як необхідної умови участі прикордонних територій в інтеграційних процесах в умовах війни, а також вирішенні проблеми створення інституційного забезпечення до ефективного використання наявних ресурсів прикордонних територій і впровадження інтегрованих інформаційних платформ під час економічного розвитку територіальних громад під час повоєнного відновлення досягли такі науковці та фахівці як В. Гвоздь [3], М. Дикаленко [5], Ю. Свириденко [9], В. Юрчишин [10] та ін. У їхніх працях комплексно розглянуто питання та відображено підходи до формування інструментів економічного розвитку територіальних громад в умовах війни та перспективи економічного розвитку прикордонних регіонів на етапі післявоєнної відбудови, але недостатньо уваги приділено окремим аспектам удосконалення економічного розвитку територіальних громад в умовах війни та післявоєнної відбудови. Окремим аспектам покращення економічного розвитку громад в умовах війни та післявоєнної відбудови приділено недостатньо уваги.

Враховуючи все зазначене уряд тимчасово запровадив низку важливих регуляторних новацій, покликаних зменшити негативні наслідки воєнних дій для бізнесу шляхом зменшення фіскального навантаження та стимулювання розвитку малого підприємництва. Як зазначають деякі фахівці [5, 9, 10], було дозволено переходити на третю групу спрощеної системи оподаткування платникам податку з оборотом до 10 млрд. грн. із необмеженою кількістю працівників. Їм також дали змогу сплачувати 2-% податок із доходу замість податку на прибуток і ПДВ. Одночасно розширився перелік операцій, щодо яких платник єдиного податку третьої групи звільняється від податкового обов'язку з ПДВ. А період, протягом якого він може без застосування санкцій не виконувати податкового обов'язку, якщо немає можливості, збільшився.

Крім того, на думку деяких науковців [3, 7], відбулась певна лібералізація митного законодавства, зокрема щодо часткового скасування обов'язкових платежів при імпорті товарів та автомобілів. Зміни торкнулися й реалізації регіональної політики. Більшість повноважень перейшли щодо обласних військових адміністрацій. Разом із цим, органи самоврядування були частково обмежені у свободі своїх дій.

По-перше, зменшилась сфера їх фактичної компетенції щодо ухвалення рішень, які треба погоджувати з відповідними військовими адміністраціями. По-друге, на час дії воєнного стану було розширено повноваження сільських, селищних та міських голів, зокрема надано їм право одноособово приймати певні рішення, насамперед у сфері управління фінансовими та земельними ресурсами. Вказані зміни відбилися на механізмах управління територіями та на ефективності використання економічного потенціалу розвитку окремих регіонів і громад. По-третє, в ролі

транзитних територій, які, з одного боку забезпечують економічні та логістичні потреби фронту, а з іншого – слугують простором для безпечного переміщення переселенців і релокації бізнесу в більш безпечні місця.

Але більшість регіонів України сьогодні виконують функцію тилового забезпечення нашого війська, а також відновлення економічного потенціалу вітчизняного бізнесу. Крім того, вони сприяють вирішенню соціальних і побутових проблем внутрішньо переміщених осіб. Зважаючи на зазначене, як стверджують Л.Я. Бенюк [2] та С.Б. Єгоричева [6], всі регіони держави можна поділити на п'ять груп з погляду особливостей використання складових економічного розвитку прикордонних територій в умовах війни та перспектив їх подальшого нарощування на етапі повоєнного розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Якщо звернути увагу на структурні аспекти функціонування економіки окремих регіонів нашої держави, то доводиться констатувати, що найбільше постраждали ті з них, які мали високу частку малих і мікропідприємств, як у виробництві продукції, так і в зайнятості та платежах до місцевих бюджетів. За даними Центру розвитку інновацій спільно з Офісом з розвитку підприємництва та експорту, у 2022 році найбільш негативно початковий етап війни вплинув на ділову активність у Сумській, Миколаївській та Херсонській областях.

У 2022 році Тернопільська, Рівненська, Івано-Франківська та Черкаська області продемонстрували значні позитивні зрушення у своєму економічному становищі. Водночас Одеська, Харківська та Запорізька області, які традиційно займають найвищі позиції, опустилися в другій половині рейтингу. Це значною мірою пов'язано зі значним відтоком кадрів з цих регіонів. Фактично, Харків і Харківська область залишаються на першій позиції за кількістю виїзців (понад 500 тис. осіб). Із Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Чернігівської областей виїхало понад 100 тис. осіб. Натомість у 2022 році у західних областях України частка офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб перевищує 10% від загальної кількості населення [10].

Варто також зазначити, що у 2022 році на заході України більшість підприємців лише частково знизили обсяги своєї діяльності, четверта частина працює на рівні 70-90% від довоєнного рівня, а третина скоротила свою діяльність до 40-60% довоєнних обсягів. Тим часом, у 2022 році у центральній Україні 27,4% підприємств скоротили обсяги виробництва до 70-90% від довоєнного рівня, а 23,6% працюють на рівні 40-60% від довоєнного. Ще гірша ситуація в північній, південній та східній частинах України. Там більшість опитаних підприємств – 35,1%, 23,9% та 32,5% відповідно – заявили, що вони майже повністю припинили свою діяльність у 2022 році [9].

Загалом слід відзначити, що українські громади і все наше суспільство в цілому доволі вдало проходять етап адаптації до цієї війни. Про це свідчить зростання позитивних очікувань підприємців у багатьох громадах і регіонах країни. Наприклад, на тлі зменшення рівня невизначеності як в середньо-, так і в короткостроковій перспективі, ділові очікування бізнесу покращуються. Частка підприємців, що повідомляють про зменшення виробництва, знизилась із 44,9% у червні до 27,5% у липні 2022 року. Майже вдвічі знизився й відсоток тих, хто планує зменшення виробництва: із 14,0% у червні до 8,7% в липні у 2023 році. Натомість зростає питома вага підприємств, які починають використовувати виробничі потужності ближче до довоєнних обсягів та сподіваються на замовлення. Так, у липні 2022 року 36% підприємців почали працювати на повних обсягах виробництва (у травні було 17%, у червні – 30%) [5].

Результати опитувань свідчать, що потроху підприємства відновлюють і запаси сировини й матеріалів. Зокрема, частка опитаних, що повідомили про збільшення запасів сировини збільшилася з 6,9% до 7,8% у 2022 році, тоді як із 46,9% до 36,0% зменшилась частка тих, що вказав на їх скорочення. Відсоток тих, хто вважає, що протягом майбутніх півроку економічне середовище не зміниться, збільшилась майже вдвічі, із 25,4% до 42,5%. Але, на що треба акцентувати увагу, це те, що бізнес став гірше оцінювати державну політику. У липні 2023 року лише 10% представників бізнесу оцінили цю політику позитивно (у травні це було 19%, а в червні – 16%).

Метою статті є дослідження розвитку підприємництва як необхідної умови участі прикордонних територій в інтеграційних процесах під час повоєнного відновлення, бо виявлення ключових проблем у підприємницькій діяльності в умовах воєнного стану і розроблення та впровадження відповідного інструментарію економічного розвитку територіальних громад на етапі повоєнного відновлення, сприятиме змінам у регуляторній та податковій політиці, фінансовій підтримці бізнесу та підприємців, впровадженню програм релокації та підтримці їхнього експортного потенціалу.

Викладення основного матеріалу дослідження

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації у лютому 2022 року завдало значних збитків українській економіці. За даними Київського економічного інституту, станом на 1 грудня 2023 року прямі втрати української економіки через пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури оцінюються у 108,3 млрд. доларів США, а непрямі – у 128,8 млрд. доларів США. Війна також вплинула на здатність бізнесу працювати. Згідно з опитуванням власників та керівників підприємств, 46,8% підприємств повністю або майже повністю припинили діяльність з 24 лютого 2022 року, у

12,4% навантаження не змінилося або збільшилося порівняно з довоєнним рівнем [5, 10].

За загальною самооцінкою власників бізнесу, загальні втрати МСП у 2022-2023 роках, без урахування упущеної вигоди, склали 85 млрд. доларів США. Так, 19% підприємств були змушені переїхати, переважно зі сходу України, а 41% підприємств на сході вже перемістили свої виробничі потужності та працівників або зроблять це найближчим часом. У зв'язку зі зменшенням обсягів робіт, кількість працівників на малих та середніх підприємствах також скоротилася. Згідно з опитуванням, 20% працівників перебувають у відпустках, 27% отримали скорочення заробітної плати і 20% були звільнені, що становить понад один мільйон працівників. Зафіксовано також міграційні настрої серед підприємців, особливо в ІТ-індустрії: за результатами опитування за 2022-2023 роки, 32% респондентів переїхали або перебувають у процесі переїзду свого бізнесу. Більшість, 72%, переїхали в межах України, 11% – за кордон, а 17% – і в межах України, і за кордон [7, 9].

Опитування також виявило основні потреби бізнесу: загальні потреби МСП у фінансуванні у 2022-2023 роках оцінюються у 73,9 млрд. доларів США, при цьому 41% підприємств вважають пошук фінансування пріоритетним завданням. Основними потребами підприємств, які переїжджають, є забезпечення виробничими та складськими приміщеннями, житлом для працівників та фінансова допомога для поповнення обігових коштів і придбання обладнання. Більшість опитаних представників АМР та громади зазначили, що знають про компанії, які переїжджають у їхньому регіоні, і що місцева влада допомагає компаніям, які переїжджають, у пошуку житла та землі. Лише у Львівській та Рівненській областях поки що впроваджено програму безповоротної допомоги.

Загалом, опитування виявило низький рівень взаємодії бізнесу з органами місцевого самоврядування та громадами. Наприклад, 80,1% підприємств не взаємодіють з МРГ або громадою, а 96,1% не знають про МРГ або програми підтримки бізнесу в громаді або не беруть у них участі. Опитування також виявило низький рівень використання національних та міжнародних програм підтримки бізнесу МСП, що перебувають у стані війни. Згідно з опитуванням Європейської бізнес-асоціації МСП, проведеним у травні 2023 року, 72% не користувалися національними або міжнародними бізнес-програмами, 15% скористалися можливістю сплати фіксованого 2% податку, 6% – іншими пільгами і 2% – компенсацією за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб [2, 3, 7].

Попри всі складнощі, згідно з опитуванням, у 2023 році 93,4% підприємств залучені до підтримки країни, що воює, з них близько 70% є безпосередніми волонтерами. Кожне п'яте підприємство, а на Західній Україні – кожне третє, переконані, що розвиток бізнесу, створення робочих місць та своєчасна і повна сплата податків є важливим внеском у перемогу України у війні з

росією. За даними бізнес-порталу «Діалог», третина (33,4%) підприємств адаптувалися до ситуації воєнного часу та прийняли нові стратегії, тоді як половина (50,5%) перебуває в процесі інтуїтивного управління та обмірковує свою стратегію. Потрібно підкреслити, що за результатами досліджень відбувається і зміна бізнес-стратегій серед МСБ – 43% планують розвиток експорту [5, 9].

Однак, згідно з опитуванням, фаза відновлення бізнесу почалася у вересні 2022 року: наприкінці вересня темпи реєстрації нових підприємств становили 63% від аналогічного періоду 2021 року та 85% від аналогічного періоду 2020 року. Загалом за період війни було зареєстровано 80 121 суб'єктів господарювання. Найбільше – у Києві, Дніпропетровській та Львівській областях, де 85% суб'єктів господарювання, зареєстрованих за час війни, були приватними підприємствами. Поширеність цієї форми бізнесу пояснюється тим, що ФОП не потребують статуту, статутних фондів чи

печатки. Свою роль відіграли також спрощена реєстрація ФОПів та податкові пільги. За сферами діяльності найбільша кількість ФОП зареєстрована у сфері комп'ютерного програмування, роздрібною торгівлі в неспеціалізованих магазинах, переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами, вантажного транспорту, ресторанів та кейтерингових послуг [2, 6].

Результати показують, що доступність фінансування залишається основною потребою бізнесу. На думку менеджерів та керівників, перешкодами для розвитку бізнесу є відсутність достатньої кількості клієнтів на внутрішньому ринку (62%), непередбачувані умови в Україні та на внутрішньому ринку (48%), відсутність достатнього капіталу (43%), непередбачувані дії країни, які можуть погіршити умови ведення бізнесу (29%), відсутність доступу до кредитів або 0% фінансування (28%), порушення ланцюгів постачання (26%) та довга і дорога логістика (23%) (рис. 1-3 і табл. 1-3).

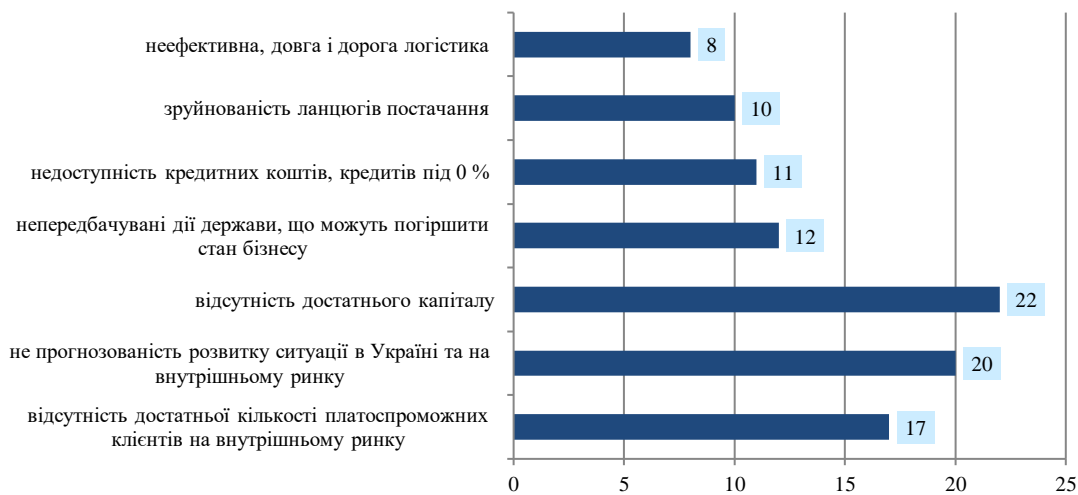

Рисунок 1. Основні перешкоди у розвитку бізнесу у 2021 році, %
Джерело: складено автором за матеріалами [5, 9]

Рисунок 2. Основні перешкоди у розвитку бізнесу у 2022 році, %
Джерело: складено автором за матеріалами [5, 9]

Рисунок 3. Основні перешкоди у розвитку бізнесу у 2023 році, %

Джерело: складено автором за матеріалами [5, 9]

Таблиця 1. Основні перешкоди у розвитку бізнесу за 2020-2023 роки, %

Показники	Роки			
	2020	2021	2022	2023
Відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку	16	17	24	22
Не прогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку	22	20	22	18
Відсутність достатнього капіталу	20	22	18	16
Непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу	15	12	12	15
Недоступність кредитних коштів, кредитів під 0 %	9	11	13	13
Зруйнованість ланцюгів постачання	8	10	7	10
Неефективна, довга і дорога логістика	10	8	4	6

Джерело: складено автором за матеріалами [5, 9, 10]

Згідно з опитуванням Європейської Бізнес Асоціації, оцінка підприємцями власної фінансової стабільності погіршилася у 2022-2023 роках. Як результат, 34% повідомили, що мають резерви на кілька місяців, 12% – на один місяць, решта 12% – на шість місяців; лише 5% мають резерви на рік і більше. Про нестачу фінансових резервів повідомляють 29% компаній [5]. Серед ключових бізнес-рішень на 2023-2024 роки власники та

керівники назвали: розвиток клієнтів/каналів збуту – 68%, скорочення витрат – 52%, пошук фінансування – 41%, запуск нових бізнес-напрямків – 35%, антикризовий менеджмент – 33%, пошук партнерів на зовнішніх ринках – 32%, розвиток експорту – 30%, стягнення дебіторської заборгованості з клієнтів – 21% та скорочення персоналу – 20% (рис. 5).

Таблиця 2. Динаміка основних перешкод у розвитку бізнесу за 2020-2023 роки, %

Показники	Темп зростання, %	Роки			
		2020	2021	2022	2023
Відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку	Ланцюговий	100,0	106,3	141,2	92,0
	Базисний	100,0	106,3	150,0	138,0
Не прогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку	Ланцюговий	100,0	91,0	110,0	81,2
	Базисний	100,0	91,0	100,0	82,0
Відсутність достатнього капіталу	Ланцюговий	100,0	110,0	82,0	89,0
	Базисний	100,0	110,0	90,0	80,0
Непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу	Ланцюговий	100,0	80,0	100,0	125,0
	Базисний	100,0	80,0	80,0	100,0
Недоступність кредитних коштів, кредитів під 0 %	Ланцюговий	100,0	122,2	118,1	100,0
	Базисний	100,0	122,2	144,4	144,4
Зруйнованість ланцюгів постачання	Ланцюговий	100,0	125,0	70,0	143,0
	Базисний	100,0	125,0	88,0	125,0
Неефективна, довга і дорога логістика	Ланцюговий	100,0	80,0	50,0	150,0
	Базисний	100,0	80,0	40,0	60,0

Джерело: складено автором за матеріалами [5, 9, 10]

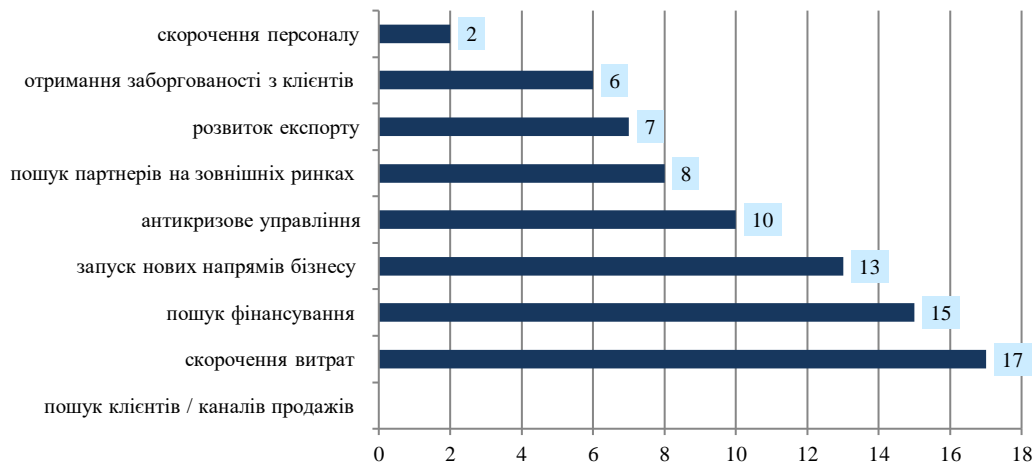

Рисунок 4. Ключові рішення бізнесу на 2023-2024 роки, %

Джерело: складено автором за матеріалами [5, 9]

Таблиця 3. Середньорічний темп зростання й приросту основних перешкод у розвитку бізнесу за 2020-2023 роки, %

Показники	Середньорічний темп зростання, %	Середньорічний темп приросту, %
Відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку	110,0	+ 10,0
	124,0	+ 24,0
Не прогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку	96,0	- 4,0
	93,3	- 6,7
Відсутність достатнього капіталу	95,3	- 4,7
	95,0	- 5,0
Непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу	101,3	+ 1,3
	90, 0	- 10,0
Недоступність кредитних коштів, кредитів під 0%	110,1	+ 10,1
	128,0	+ 28,0
Зруйнованість ланцюгів постачання	110,0	+ 10,0
	110,0	+ 10,0
Неефективна, довга і дорога логістика	95,0	- 5,0
	70,0	- 30,0

Джерело: складено автором за матеріалами [5, 9, 10]

У зв'язку із цим, для підтримки економіки та ведення бізнесу в умовах війни уряд України прийняв низку змін або доповнень щодо законодавства, що регламентують трудові відносини, ведення бізнесу, податкову політику державу тощо (табл. 4).

Запроваджено нові підстави для сплати єдиного податку та нові ставки оподаткування: з 1 квітня 2022 року фізичні особи, підприємці, юридичні особи та суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми можуть сплачувати єдиний податок III групи до закінчення або скасування воєнного чи надзвичайного стану в Україні. Обмежень щодо обсягу доходу або кількості працівників немає. Підприємства, що переїжджають, мають право на пакет державної підтримки, який включає допомогу у виборі місця переїзду, транспортну допомогу, допомогу в розселенні та працевлаштуванні працівників, які переїхали разом з підприємством, допомогу у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту. Так, з метою діджиталізації процесу переїзду під керівництвом Мінекономіки та за підтримки Міністерства цифрової

трансформації та Національного проекту «Дія» було впроваджено ДП «ProZorro. продажі». Бізнес-проект запустив цифрову біржову платформу для підтримки переїзду.

Крім того, органи державної влади відіграють важливу роль у підтримці підприємців у воєнний час. Уряд затвердив низку програм фінансової допомоги підприємствам: наприкінці червня 2022 року Уряд запустив програму грантів для підприємництва, розвитку підприємництва та навчання. Програма передбачає гранти на підприємництво та розвиток бізнесу (до 250 000 грн.) та на створення переробних підприємств (до 8 млн. грн.). Для перших 1 000 заявників надається 70% вартості проекту, для наступної компанії, яка подає заявку, - 50% вартості проекту. Розвиток власного садівництва, ягідництва та вино-градарства (до 400 000 грн. на гектар) та тепличного господарства (до 7 млн. грн. на два гектари). Перші 1 000 заявок покривають 70% вартості проекту, а наступні - 50%. Гранти або конверсійні кредити (від 750 000 грн. до 8 млн. грн.) на створення або розвиток стартапів.

Таблиця 4. Низка змін і доповнень до законодавства для підтримки економіки та ведення бізнесу в умовах війни

Зміни	Доповнення до законодавства для підтримки економіки та ведення бізнесу в умовах війни
Податкові зміни	платникам єдиного податку III групи встановлена відсоткова ставка єдиного податку у розмірі 2 % доходу. ФОП – платники єдиного податку I та II групи мають право не сплачувати єдиний податок. ФОП I-II групи повністю також звільнюються від ЄСВ. ФОП III групи звільнюються від сплати ЄСВ за найманих працівників, яких призвали до лав ЗСУ, інших захисних формувань, і тероборони. Введено мораторій на проведення перевірок, крім камеральних перевірок декларацій при бюджетному відшкодуванні ПДВ, фактичних перевірок. Всі розпочаті перевірки призупинено. Відмінені штрафи за несвоєчасну сплату податків та подання податкової звітності в період воєнного стану
Компенсація за працевлаштування ВПО	роботодавцю компенсують витрати на оплату праці у розмірі 6,5 тис. грн. щомісячно за кожну працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні і 30 днів після його завершення за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету
Програма з релокації українських виробництв	програма здійснюється із середини березня 2022 року Міністерством економіки України і розрахована на підприємства, які знаходяться у зоні активних бойових дій та території, де є загроза введення активних дій. Пріоритет мають стратегічні підприємства і суб'єкти, які виробляють товари першої необхідності. Релокація здійснюється у безпечні регіони України. Переміщення підприємств відбувається силами АТ «Укрзалізниця» та АТ «Укрпошта». Підприємства, які мають змогу самотужки перевезти своє обладнання, отримують допомогу з логістичних питань
«Робота – урядова грантова програма підтримки бізнесу»	для участі у програмі підприємці (діючі та ті, хто хоче ним стати) мають підготувати бізнес-план або типовий проєкт та разом із заявкою подати через портал Дія або сайт Фонду розвитку інновацій (для грантів на розвиток стартапів). Банки здійснюють оцінювання бізнес-плану або типового проєкту. Рішення про надання гранту приймається Державною службою зайнятості (у випадку створення або розвитку підприємства), Мінекономіки (створення переробних підприємств), Мінагрополітики (при створенні тепличного господарства та розвитку власного садівництва, ягідництва та виноградарства) і конкурсною комісією (у випадку стартапів). Обов'язковими умовами є сплата податків та зборів, створення кількості робочих місць
Фінансова підтримка ветеранського бізнесу	український ветеранський фонд запустив проєкт з мікрофінансування бізнесу. Ветерани та члени їхніх сімей, які стали після 24 лютого 2022 року внутрішньо переміщеними особами і мають підтвердження цього статусу, зможуть отримати грошове відшкодування до 20 000 гривень на купівлю товарів, необхідних для ведення справи. Інформаційну підтримку урядові органи надають а рамках найбільш відомого проєкту з розвитку підприємництва та експорту Дія. Бізнес. Він реалізується Міністерством цифрової трансформації України спільно з Офісом з розвитку підприємництва та експорту. Проєкт складається з онлайн платформи та мережі центрів підтримки підприємців. Інформаційний розділ порталу «Підтримка бізнесу в умовах війни» містить інформацію про державні програми бізнесу в умовах військового часу
Програма USAID «Конкуренто-спроможна економіка України»	в рамках програми надаються гранти на реалізацію діяльності з підтримки безперервності та відновлення бізнесу. Діяльність компаній може бути зосереджена на вирішення таких потреб: покращення бізнес-процесів і моделей; розбудова організаційного потенціалу; розвиток виробництва; продажі, цифрові та торгові можливості. Потреби включають: інформаційно-технологічні рішення; розробку продукту й інновації; інструменти і стратегії; створення і відновлення ланцюгів поставок; посилення підготовки персоналу та забезпечення персоналом; покращення онлайн-маркетингу або просування на внутрішньому та зовнішньому ринках; підвищення конкурентоспроможності бізнесу; покращення доступу до фінансування для МСП, а також подібну діяльність, що пов'язана з підтримкою безперервності і відновлення бізнесу

Джерело: складено автором за матеріалами [3, 6]

Більш того, спільно з Офісом з розвитку підприємництва та експорту створена платформа з актуальною інформацією для українських експортерів, які готові постачати свою продукцію за кордон в умовах війни. Платформа містить інформацію про Каталог українських експортерів (е-каталог, безкоштовний онлайн-сервіс, де розміщуються інформація про українських виробників товарів і послуг, готових здійснювати експорт в умовах війни); платформу "Biz For Ukraine" для українських компаній, які мають можливість дистанційно надавати сервісні послуги для іноземних компаній (каталог компаній зі сфери

ІТ, креативної індустрії, інжинірингу, консалтингу); The Supply Chain Resilience platform (платформи, яка була створена з метою допомоги українським компаніям у пошуку міжнародних партнерів, захисті міжнародних ланцюгів постачання; Ukrainian Food Platform (інтернет-сервіс, що орієнтований на продаж готового продовольства на іноземні ринки); Do Business With Ukrainians (платформа, ініціаторами якої стали випускники бізнес-школи УКУ, з просування українського малого та середнього бізнесу за кордоном. Ініціатива допомагає шукати та пропонувати міжнародним компаніям співпрацю з верифіко-

ваними компаніями з України та допомагає українським підприємцям успішно виконувати міжнародні контракти) [1, 8].

Так, в рамках аналізу впровадження інструментів економічного розвитку місцевих громад в умовах війни та післявоєнної відбудови, аналіз підтримки бізнесу та сприяння підприємству в сільській місцевості України під час війни показав, що майже 50% підприємств країни не функціонували, ланцюги поставок були порушені, більшість підприємств не працювали, працівники були скорочені, а бюджети скорочено, працівникам зменшено заробітну плату та звільнено, бюджети недоотримали податкових надходжень.

Для підтримки підприємств уряд запровадив регуляторні та податкові зміни, надав фінансову допомогу підприємствам, впровадив програми трансферу та підтримав експортний потенціал. Програма міжнародного розвитку проводить низку навчальних програм для підтримки підприємців та надає гранти на підприємницьку діяльність. На жаль, в Україні не існує єдиної онлайн-платформи для міжнародної підтримки бізнесу. Втім, адаптація України до бізнес-війни відбувається швидкими темпами. Третина бізнесу вже розробила антикризову стратегію, а майже половина замислюється над цим. Зростають темпи реєстрації нових підприємств та швидкими темпами відбувається перехід до реалізації експортної бізнес-стратегії: 43% МСП вже планують розвиток експорту.

Висновки

Повномасштабне військово-вторгнення російських військ в Україну стало потужним ударом по всіх ланках національної економіки. Як наслідок,

скоротилося виробництво ключових видів продукції, в тому числі тих, що складають основу експортного потенціалу нашої країни, зменшилися надходження до бюджетів усіх рівнів, зростає інфляція та загострилися багато соціальних проблем. Багато людей були змушені покинути свої домівки в пошуках більш безпечних місць. Численні підприємства були змушені перебазуватися до центральної та західної частини країни.

Автор зазначає, що водночас місцеві органи влади в регіонах зіткнулися з необхідністю переорієнтації економіки на «військові рейки», в тому числі шляхом прийняття внутрішньо переміщених осіб та створення належних умов для їхньої адаптації до повсякденного життя. У перший місяць після широкомасштабного вторгнення понад 50% українських підприємств або припинили діяльність, або призупинили роботу до періоду відносного затишшя, якщо не до мирного періоду. На противагу цьому, понад 17% великих підприємств продовжували працювати без будь-яких обмежень, а ще 30% змогли перейти на роботу в онлайн-режимі.

Таким чином, на думку багатьох експертів та науковців, опитування свідчить про відсутність чітких сигналів від держави, на які очікують підприємці, особливо щодо основних правил економічної політики воєнного часу та принципів післявоєнної відбудови. Це означає, що сьогодні необхідно активізувати зусилля з розробки стратегії повоєнного економічного розвитку прикордонних територій України та її територіальних громад, одним з головних пріоритетів якої має стати дерегуляція та демонополізація економіки.

Abstract

The full-scale military invasion of Russian troops into Ukraine dealt a powerful blow to all branches of the national economy. As a result, production of key types of products decreased, including those that form the basis of Ukraine's export potential, revenues to budgets at all levels decreased, inflation increased, and a number of social problems worsened. At the same time, the local authorities in these regions were faced with the need to reorient the economy to "military rails", including by creating proper conditions for receiving internally displaced persons and providing them with better living conditions. In the first month after the mass invasion, more than 50 percent of businesses either ceased operations or suspended operations.

This determines the objective necessity of conducting an analysis of the implementation of tools for the economic development of territorial communities and border territories in war conditions and improving key aspects of their economic development in integration processes during post-war recovery, the practical implementation of which will contribute to the formation of a highly effective competitive investment project as a start-up of economic processes in conditions post-war recovery, since increasing the effectiveness of the functioning of the territorial community as a strategic basis for local economic development is impossible without a plan to unify communities with maximum consideration of geographic, ethnic, cultural and other specificities; provision of information and explanatory support for the process of unification of border territories; conducting training seminars for employees of local self-government bodies and the public on various aspects of the reform.

The purpose of the article is to study the development of entrepreneurship as a necessary condition for the participation of border territories in the integration processes during post-war reconstruction, because the identification of key problems in entrepreneurial activity in the conditions of martial law and the development and implementation of appropriate tools for the economic development of territorial communities at the stage of post-war reconstruction will contribute to changes in regulatory and tax policy, financial support of business and entrepreneurs, implementation of relocation programs and support of their export potential.

Список літератури:

1. Алфьоров С. Особливості устрою та функціонування територіальних громад країн-членів ЄС. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2016. Вип. 37. С. 181-189.
2. Бенювська Л.Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. Регіональна економіка. 2018. №1. С. 30-39.
3. Гвоздь В. Зміни геополітичної ситуації в світі. Борисфен Інтел. 2020. № 10-11. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/4hJewbi>.
4. Данилишин Б.М., Пилипів В.М. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. Регіональна економіка. 2016. № 1. С. 5-11.
5. Дикаленко М. Що Україна експортує в умовах війни – рейтинг. The Page. 2023. № 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://thepage.ua/ua/economy/tovarnij-eksport-z-ukrayini-u-2022>.
6. Єгоричева С.Б. Забезпечення самодостатності територіальних громад: досвід країн Європейського союзу для України. Вісник економіки. 2017. № 1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article>.
7. Кулінська А.В. Перспективні напрями створення сучасних територіальних громад як концептуальні засади реформування місцевого самоврядування. Економіка: реалії часу. 2020. № 2 (48). С. 51-58. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No2/51>.
8. Куценко Т.Ф., Дударенко Є.Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. Економіка та держава. 2017. № 3. С. 19-23.
9. Свириденко Ю. Країна можливостей: чому інвестор прийде в Україну. Економічна правда. 2022. № 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997>.
10. Юрчишин В. Геополітичні і гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі. Київ: Центр Разумкова, 2022. 103 с.

References:

1. Alforov, S. (2016). Peculiarities of the organization and functioning of territorial communities of EU member states. Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny, Vyp. 37, 181-189 [in Ukrainian].
2. Benovska, L.Ya. (2018). Territorial community as a subject of territorial development regulation: theoretical aspects. Regionalna ekonomika, 1, 30-39 [in Ukrainian].
3. Gvozdz, V. (2020). Changes in the geopolitical situation in the world. Borysfen Intel, 10-11. Retrieved from: <https://bit.ly/4hJewbi> [in Ukrainian].
4. Danylyshyn, B.M., & Pylypiv, V.M. (2016). Decentralization in EU countries: lessons for Ukraine. Regionalna ekonomika, 1, 5-11 [in Ukrainian].
5. Dykalenko, M. (2023). What Ukraine exports during the war – rating. The Page, 9. Retrieved from: <https://thepage.ua/ua/economy/tovarnij-eksport-z-ukrayini-u-2022> [in Ukrainian].
6. Yegorycheva, S.B. (2017). Ensuring self-sufficiency of territorial communities: the experience of the European Union countries for Ukraine. Visnyk ekonomiky, 1. Retrieved from: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article> [in Ukrainian].
7. Kulinska, A.V. (2020). Prospective directions for the creation of modern territorial communities as a conceptual basis for reforming local self-government. Ekonomika: realiyi chasu, 2 (48), 51-58. Retrieved from: <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No2/51> [in Ukrainian].
8. Kucenko, T.F., & Dudarenko, Ye.Yu. (2017). United territorial communities in Ukraine: a brief analytical review. Ekonomika ta derzhava, 3, 19-23 [in Ukrainian].
9. Svyrydenko, Yu. (2022). Land of opportunities: why an investor will come to Ukraine. Ekonomichna pravda, 9. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997> [in Ukrainian].
10. Yurchyshyn, V. (2022). Geopolitical and geo-economic changes formed under the influence of russian aggression and renewal of Ukraine's place in the world. Kyiv: Centr Razumkova [in Ukrainian].

Посилання на статтю:

Кулінська А.В. Аналіз розвитку підприємництва як необхідної умови участі прикордонних територій в інтеграційних процесах на етапі повсякденного відновлення / А.В. Кулінська // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2025. – № 1 (77). – С. 5-13. – Режим доступу до журн.: <https://economics.net.ua/files/archive/2025/No1/5.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.01.2025.1. DOI: 10.5281/zenodo.14969066.

Reference a Journal Article:

Kulinska A.V. Analysis of the Development of Entrepreneurship as a Necessary Condition for the Participation of Border Territories in Integration Processes at the Stage of Post-War Reconstruction / A.V. Kulinska // Economics: time realities. Scientific journal. – 2025. – № 1 (77). – P. 5-13. – Retrieved from <https://economics.net.ua/files/archive/2025/No1/5.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.01.2025.1. DOI: 10.5281/zenodo.14969066.

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons "Attribution" 4.0.